

**Biblioteca ASTRA,
Corpul B**

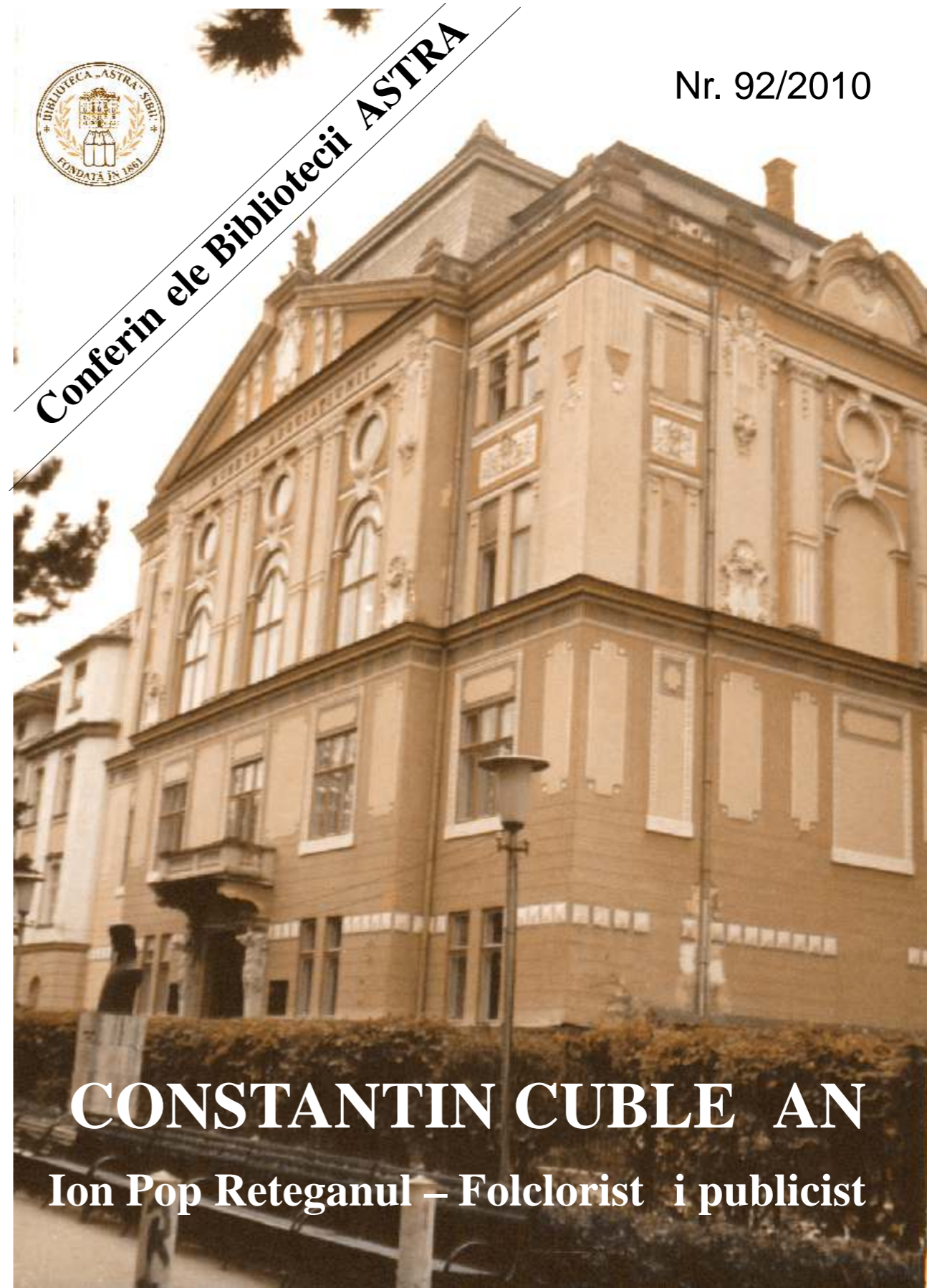

Foto: Daniela Rusu

Conferințele Bibliotecii ASTRA

Nr. 92/2010

CONSTANTIN CUBLE AN
Ion Pop Reteganul – Folclorist și publicist

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ ASTRA SIBIU

Conferințele Bibliotecii ASTRA:

CONSTANTIN CUBLEȘAN: *Ion Pop Reteganul – folclorist și publicist*

Coordonatorul colecției: Onuc **Nemeș-Vintilă**
Grafică copertă: Daniela **Rusu**
Editor: Ioana **Butnaru**

Lucrare realizată la tipografia Bibliotecii ASTRA
Tiraj: 15 exemplare

*Versiunea în format electronic a conferinței se află la Biblioteca ASTRA,
Compartimentul Colecții Speciale*

CONSILIUL JUDEȚEAN SIBIU
BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ ASTRA SIBIU

Str. G. Barițiu, nr. 5-7, cod 550178
Sibiu, ROMÂNIA
Tel.: +40 269 210551, +40 369 561731, fax: +40 269 215775
Web: <http://www.bjastrasibiu.ro>, e-mail: bjastrasibiu@yahoo.com

ISSN: 1843 - 4754

CONSTANTIN CUBLEȘAN
n. 1939

Curriculum vitae

CONSTANTIN CUBLEȘAN, poet, prozator, dramaturg, critic și istoric literar. (16 mai 1939 în Cluj, părinții învățători). Școala primară în comunele Traniș și Nearsova, gimnaziul la Huedin, până în 1954, apoi la Școala medie Nr. 6, fostul Liceu de Băieți Nr. 2 din Cluj, absolvit în 1955. Profesor de literatură îl are pe I.D.Sârbu care îi îndrumă pașii spre cenaclul Filialei Cluj al Uniunii Scriitorilor, condus de A.E.Baconski. În 1956 debut în ziarul local "Făclia" din Cluj, colaborând și cu Studioul de Radio-Cluj. Urmează Facultatea de Filologie-Istorie-Filosofie a Universității "Victor Babeș" din Cluj, secția Limba Rusă (1959). Ca student începe să publice în paginile revistelor "Steaua" și "Tribuna" din Cluj. La absolvirea Facultății este repartizat la Radio-Cluj, ca reporter, apoi redactor, până în 1962, când se transferă la revista "Tribuna", la secția de artă și apoi la cea de critică literară, semnând aproape săptămânal cronici dramatice și cronici literare. Între 1970-1971 este secretar general de redacție, post împărțit, cu Augustin Buzura, până în 1972 când se transferă la Editura "Dacia" din Cluj, ocupând, prin concurs, postul de Redactor șef (Director fiind poetul Al. Căprariu).

Din 1964 este membru al Uniunii Scriitorilor din România.

I s-au reprezentat piese pe scenele teatrelor din Sibiu, Cluj, Arad, Satu Mare, Baia Mare, Turda, Brașov, Timișoara, Botoșani.

Din 1980, Director al Teatrului Național din Cluj-Napoca, până în 1988 când se transferă la revista "Steaua", în calitate de redactor-șef adjunct (Redactor

șef poetul Aurel Rău). Își susține doctoratul în științe filologice (1982) la Universitatea clujeană.

Din 1991 începe să predea, ca profesor asociat, la proaspăt înființata Secție de Teatru (transformată ulterior în Facultate de sine stătătoare) de pe lângă Facultatea de Litere a Universității “Babeș-Bolyai” din Cluj. În 1999, în urma unui concurs, ocupă postul de conferențiar la Universitatea “1 Decembrie 1918” din Alba Iulia (Universitate de stat), iar în anul 2002 dobândește titlul de profesor universitar (predând disciplinele: Teoria literaturii și Estetica generală, precum și alte cursuri opționale); din anul 2005 conduce doctorate în specialitate: literatura română. Între 2000–2004, este prodecan al Facultății de Istorie și Filologie a Universității din Alba Iulia.

A făcut parte, în câteva rânduri, din Comitetul de conducere al Filialei Cluj a Uniunii Scriitorilor iar după 1989 este Președinte al acesteia, până în 2005. Din 2004 este și membru al Consiliului Uniunii Scriitorilor din România. În două rânduri face parte din Juriul pentru acordarea Premiilor Uniunii Scriitorilor.

Colaborează la numeroase reviste din țară și străinătate.

A fost, ca mulți alți intelectuali crescuți în anii regimului trecut: pionier, membru UTC și PCR, fără a avea vreodată funcții în aparatul de partid sau de Stat.

În 1971 s-a căsătorit cu Iulia Luminița (Suciu), profesoară de limba și literatura română, actualmente pensionară. Autoare și ea a patru cărți de beletristică; în 1973 i s-a născut un fiu, Victor Cubleşan, scriitor și el, critic literar, doctor în Științe Filologice (2006).

A călătorit în străinătate, ca simplu turist sau în interes de serviciu, înainte și după 1989: Bulgaria, Ungaria, Polonia, Cehoslovacia. URSS (Rusia), Germania

de Est și de Vest, Italia, Jugoslavia, Austria, Suedia, Danemarca, China, Grecia, Ucraina, Republica Moldova, Gruzia, Letonia, Franța, Luxemburg, San Marino. Este distins cu premii literare și distincții culturale (între care: Medalia jubiliară “Mihai Eminescu”, 2000; Medalia “Meritul cultural” Cls.I. În grad de ofițer, 2004).

În 1999 i s-a acordat titlul de Cetățean de Onoare al Municipiului Cluj-Napoca.

OPERA LITERARĂ

POEZIE: Apropierea iernii (1993), Vârsta amintirilor (1995), Lumina din prăpastie (1996), În oglinzile timpului (1997), Meridiane lirice (1998), Templul cu vise (1999), Absent din Agora (2001), Litanii profane (2004); NUVELE, POVESTIRI: Clopotele de apă (1970), Aproape de curcubeu (1972), Umbra ulmilor tineri (1977), Viața și încă o zi (1980), Sincere felicitări (1991), Omul în colivie (2010); R O M A N E: Licheni (1974), Un gotic târziu (1975), Un anotimp pentru fiecare, Vol. I. Sezonul crinilor roșii (1985); Vol. II. Porți deschise (1986); Balada neterminată (1988); L I T E R A - T U R A S. F: Nepăsătoarele stele, povestiri (1968), Iarba cerului, roman (1979), Paradoxala întoarcere, roman (1989), Suflete mecanice, povestiri (1992), Galaxia termitelor, roman. (1993); LITERATURA PENTRU COPII: Pensiunea Margareta, roman, (1982), Iepurilă Varză Dulce, versuri, (Vol. I-II, 1984; Vol. III – IV, 1985); Orașul de cretă colorată, povestiri, (1986), La foc de tabără, roman, (1989), Alfabetul glumeț, versuri, (1998), Băieții cumiți, versuri, (1998), Iepurilă Varză-Dulce, versuri (2002), ediția a doua. Ilustrații de Ana-Maria Maximencu; T E A T R U: Teme provinciale, piese de teatru, (1987),

Trilogii de buzunar (2004); **Domnița nebănuitelor trepte** (2008); D R A M A - T U R G I E: **Provincialii** (Sibiu, Teatrul de Stat, 1978; Cluj, Teatrul Național, 1978); **Recurs la Judecata de Apoi** (Arad, Teatrul de Stat, 1979; Baia Mare, Teatrul Dramatic, 1989); **Ispita** (Cluj, Teatrul Maghiar de Stat, 1983); **Iepurilă Varză Dulce** (Cluj, Teatrul de păpuși de Stat, Secția română, 1982); **Camera de hotel** (Satu Mare, Teatrul de Nord, 1983; Cluj, Teatrul Maghiar de Stat, 1985; Sfântu Gheorghe, Teatrul de Stat, 1987; Suedia, Olofstrom, Teatrul Popular, 1997); **Apel telefonic greșit** (Cluj, Teatrul Național, 1997); **Domnița nebănuitelor trepte** (Târgu Mureș, Teatrul Național, Alba Iulia – Sebeș, 9 mai, 1998); D R A M A T I Z A R I: **Motanul încălțat** (Cluj, Teatrul de păpuși de Stat, Secția română, 1984; Turda, Teatrul de Stat, 1984; Cluj, Teatrul de păpuși de Stat, Secția maghiară, 1984; Brașov, Teatrul Dramatic, 1987; Timișoara, Teatrul maghiar de Stat, 1988; Brașov, Teatrul Dramatic, 1993; Botoșani, Teatrul “Mihai Eminescu”, 1994; Baia Mare, Teatrul Dramatic, 1995); **Eroii teatrului lui B.P. Hașdeu** (Teatrul Național Cluj), 1987; **Lumea lui Păcală** (Baia Mare, Teatrul Dramatic, 1996; Petroșani, Teatrul de Stat “I. D. Sârbu”, 1997; Turda, Teatrul de Stat, 1999); **Cei trei mușchetari** (Baia Mare, Teatrul Dramatic, 1997); **Aventurile lui Pinocchio** (Teatrul de păpuși Cluj, 1997); **Aladin și lampa fermecată** (Teatrul de Stat Turda, 1998); **Amicii Domnului Caragiale** (Teatrul Național Cluj, 1999); **Gulliver** (Teatrul de păpuși, Cluj, 2001); P U B L I C I S - T I C Ă: **Cluj-Napoca**. Fotografii de Ion Miclea (1985). **Bădia...** (2008), în colaborare cu Ion Mărgineanu: VOLUME DE CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ: **Miniaturi critice** (1968), **Teatrul – Istorie și actualitate** (1978), **Opera literară a lui Delavrancea** (1982), **Teatrul - între civic și etic** (1983),

Opera literară a lui Ion Lăncrănjan (1993), Eminescu în conștiința critică (1994), Ioan Slavici interpretat de... (1994), Eminescu în perspectivă critică (1997), “Luceafărul” și alte comentarii eminesciene (1998), Opera literară a lui Pavel Dan (1999), Caragiale în conștiința critică (1999), Eminescu în orizontul criticii (2000), Romancierul Rebreanu (2001), Moara cu noroc de Ioan Slavici (2001), Eminescu în oglinzile criticii (2001), Antologia basmului cult (2002), Caligrafii “Caligrafului” (Foiletoane critice), (2002), Dicționarul personajelor din teatrul lui I.L. Caragiale (Coordonator) (2002), Eminescu în reprezentări critice, (2003), Clasici și moderni (studii critice) (2003), N. Fimon. Micromonografie (2003). Romulus Cojocaru, Poetul (2004). Dicționarul personajelor din teatrul lui Lucian Blaga (Coordonator) (2005), De la tradiție la postmodernism (2005), Eminescu în privirile criticii (2005), Efigii pe Nisipul vremii (2005), Eminescu. Ciclul schillerian (2006), Mihail Sebastian. Teatrul Dicționar de personaje (2007) (Coordonator), Serile cu Bartolomeu (2007), Din Mansarda lui Cioran (2007), Pavel Dan – Prozatorul Câmpiei Transilvane (2007), Pasiunea lecturii (2008), Eminescu în comentarii critice (2008), Conferințe literare (2009), Lucian Blaga, Dramaturgul (2010); CURSURI UNIVERSITARE: Introducere în Teoria literaturii (2001), Eminescu în universalitate (2002), Introducere în Estetica generală (2002): COAUTOR LA: 100 cei mai mari scriitori români. Dicționar. Editura Lider și Editura Star, București. (2004). Lucrare elaborată sub egida Uniunii Scriitorilor din România; Dicționarul general al literaturii române. Vol. I-II, 2004; Vol. III-IV, 2005; Vol. V, 2006; VI, 2007. Editura Univers Enciclopedic, București. Lucrare elaborată sub egida Academiei Române;

ANTOLOGII. VOLUME COLECTIVE: **Antologia basmului cult** (2002); **Literatura pentru copii. Literatura din Basarabia, Secolul XX.** Postfață (Studiu) de Constantin Cubleşan (Chişinău, Basarabia, 2004); T R A D U C E R I: **Szerelmeim varosa** (Un gotic târziu), limba maghiară, Bucureşti (1977); **Pravoprohrat** (Provincialii), Editura Dillia, Praga (1981); **Trawa** (Iarba cerului), în limba poloneză, Editura Iskry, Warsawa, Polonia (1984); **Margareta Penzio** (Pensiunea Margareta), Bucureşti (1985); **Hotellrummet** (Camera de hotel), în limba suedeză, Schapira International Kulturpublisching and Mediation Agency, Sweden (1998); ÎN ANTOLOGII STRĂINE: În **Uskok w csasie**, Poznan, Polonia (1982); În **S.F. aus Rumanien**, în limba germană, Munchen, Germania (1983); În **Der redende Goldstaub**, în limba germană, Berlin, Germania (1984); În **Streiflicht**, Kastelaun, Germania (1994); În **Les milleures blagues de Romanie**, sub pseudonim, în limba franceză, Paris, Franța (1994); În **Voices of contemporary Romania poetes**, în limba engleză și coreană, Suwon (Coreea), (2008).

Din această serie au apărut conferințele:

Octavian Paler	<i>Autoportret într-o oglindă spartă</i>	1
Constantin Noica	<i>Eminescu – omul deplin al culturii românești</i>	2
Horia Bernea	<i>Evocat de: Andrei Pleșu, Sabin Adrian Luca, Ion Onuc Nemeș</i>	3
Rodica Braga	<i>Anul 2000. Simple exerciții de sinceritate</i>	4
Mircea Braga	<i>Întoarcerea ex- librisului</i>	5
Ion Agârbiceanu	<i>Către un nou ideal – 1931 –</i>	6
Ion Agârbiceanu	<i>Necesitatea din care a răsărit <<ASTRA>></i>	7
Inaugurarea Bibliotecii ASTRA, Corpul B, 1 ianuarie 2007		8
Pr. acad. Mircea Păcurariu	<i>– Mitropolitul Andrei Șaguna – 200 de ani de la naștere</i>	9
Ioan Lupaș	<i>Viața și activitatea lui Gheorghe Barițiu</i>	10
Victor V. Grecu	<i>Dreptul limbii</i>	11
Antonie Plămădeală	<i>A plecat și Constantin Noica</i>	12
Giovanni Ruggeri	<i>Muzeul de Icoane pe Sticlă din Sibiel</i>	13
Dorli Blaga	<i>În ciuda vremurilor de atunci, viața lui Blaga la Sibiu a fost frumoasă și luminoasă</i>	14
Octavian Goga	<i>La groapa lui Șaguna</i>	15

George Banu	<i>Actorul european</i>	16
Rita Amedick	<i>Podoabe pentru o sfântă a săracilor</i>	17
Basarab Nicolescu	<i>Întrebări esențiale despre univers</i>	18
Vasile Goldiș	<i>La mutarea bustului lui G. Barițiu în fața Muzeului Asociațiunii</i>	19
Eugen Simion	<i>Constantin Noica – arhitectura ființei</i>	20
Jan Urban Jarnik	<i>Un prieten sincer al poporului nostru</i>	21
Al. Dima	<i>George Coșbuc în Sibiu</i>	22
Octavian Goga	<i>Țăranul în literatura noastră poetică</i>	23
Răzvan Codrescu	<i>Doctorul Nicolae C. Paulescu sau Știința lui Scio Deum esse</i>	24
Victor V. Grecu	<i>Identitate. Unitate. Integrare – în spectrul globalizării</i>	25
Remus Rizescu	<i>Compozitorul slovac Jan Levoslav Bella și Sibiul</i>	26
Teodor Ardelean	<i>Limba înainte de toate și în toate</i>	27
Andrei Șaguna	<i>Românii s-au zbatut mai mult pentru limbă decât pentru viață</i>	28
Andrei Bârseanu	<i>Asociațiunea nu va face literatură și știință, ci numai va sprijini literatura și știința</i>	29
Iuliu Moldovan	<i>Problema Munților Apuseni</i>	30

Ion Duma	<i>Eminescu și românii din Ungaria</i>	31
Vasile Ladislau Pop	<i>„Luptele politice nu numai că ne-au răpit timpul, dar au înstrăinat frați de către frați”</i>	32
Vasile Ladislau Pop	<i>“Numai lumina, numai cultura ne poate mântui: cultura și lumina trebuie să ne dea putere în brațe, ca să ne știm apăra viața, și minte și înțelepciune spre a ne ști conserva și înmulți cele trebuincioase întru susținerea vieții”</i>	33
Vasile Ladislau Pop	<i>«(...)În loc de a trage unii într-o parte, alții în alta, în loc de a lucra unii spre stricarea și slăbirea altora ca să ne ridicam persoanele noastre (...)»</i>	34
Sebastian Stanca	<i>Pastelele lui Alecsandri</i>	35
Andrei Bârseanu	<i>„Oamenii mari se cunosc după seriozitatea cu care tratează chiar și lucrurile mici”</i>	36
Andrei Șaguna	<i>„Suntem fiii unei patrii umane, culte și constituționale”</i>	37
George Barițiu, Iacob Bologa	<i>“Nici unu poporu care nu cultiva artile si industri'a, nu are dreptu a se numerá între poporale civilisate”</i>	38
Acad. Radu P. Voinea	<i>Asociațiunea a avut un rol important în realizarea unității spirituale și naționale a tuturor românilor</i>	39
Vasile Ladislau Pop	<i>„Asociațiunea nutrește și conservă spiritul național, cultivă și conservă limba și prin aceasta existența națională”</i>	40

Iacob Bologa, dr. D. P. Barcianu	<i>Înfiiințarea unei școli române de fete în Sibiu</i>	41
Iacob Bologa	<i>Numai dezvoltarea facultăților spirituale, numai luminarea minții, numai cultura cea adevărată, norocesc, fericesc pe om, va noroci și va ferici pe poporul român</i>	42
Iacob Bologa, dr. D. P. Barcianu	<i>Asociațiunea pentru înaintarea în cultură a femeii române</i>	43
Iacob Bologa	<i>Poporul român singur prin cultură poate să se înalțe la acea vază și demnitate care l-ar putea mântui de nenumăratele rele ce-l apasă</i>	44
Iacob Bologa	<i>Asociațiunea este de nespus folos nu numai pentru români ci și pentru popoarele conlocuitoare</i>	45
George Barițiu	<i>Raport general asupra stării Asociațiunii, 1889 ...</i>	46
Antonie Plămădeală	<i>Darul Asociațiunii către poporul român</i>	47
Ioan Mariș	<i>Lucian Blaga și Cercul Literar de la Sibiu</i>	48
Ioan Mariș	<i>Lucian Blaga și Cercul Literar de la Sibiu</i>	49
Elena Macavei	<i>Rolul Asociațiunii ASTRA în emanciparea femeii și educația copiilor</i>	50
Ioan Mariș	<i>Lucian Blaga și Emil Cioran (între afinitățile afective și refuzurile selective)</i>	51
Ștefan Pascu	<i>Rolul național-cultural al ASTREI</i>	52

Andrei Șaguna	<i>Munca este onoarea și reputația cea mai mare a omului</i>	53
Timotei Cipariu	<i>Școlile elementare sunt fundamentul culturii naționale și a literaturii naționale</i>	54
Timotei Cipariu	<i>Două gimnazii pentru înaintarea culturii naționale la Năsăud și Blaj</i>	55
Timotei Cipariu	<i>Cauzele naționale, prin bărbați energici, capabili de orice sacrificiu</i>	56
Cristofor I. Simionescu	<i>Astra și Țările Române</i>	57
Mihai Sofronie	<i>Vasile Stroescu, un filantrop aproape uitat</i>	58
Matei Pamfil	<i>Andrei Bârseanu și Asociațiunea</i>	59
Matei Pamfil	<i>Mitropolitul Andrei Șaguna și Asociațiunea</i>	60
Elena Macavei	<i>Călătorie în China</i>	61
Elena Macavei	<i>Glume, anecdote în publicațiile ASTREI</i>	62
Caius Iacob	<i>Matematica românească de la Gheorghe Lazăr la Traian Lalescu</i>	63
Nicolae Nicoară-Horia	<i>Schiță de portret - Atanasie Marian Marienescu –</i>	64
Tatiana Benchea	<i>Creativitatea, izvor de energie</i>	65
Sergiu Găbureac	<i>Crizele și biblioteca publică</i>	66
Mihai Racovițan	<i>Sibiul în anul evenimentelor decisive – 1918</i>	67

Mihai Racovițan	<i>Rosturile Sibiului în revoluția română din Transilvania de la 1848-1849</i>	68
Antonie Plămădeală	<i>ASTRA – Ctitorii și ctitoriile ei</i>	69
Vasile Avram	<i>Sensuri bipolare în poezia lui Blaga</i>	70
Vasile Avram	<i>Ritual pentru Noica</i>	71
Vasile Avram	<i>Codul Eminescu</i>	72
Vasile Avram	<i>Modelul Cioran</i>	73
George Barițiu	<i>Unul din scopurile principale ale școlilor de fete este să împuțineze urmările triste ale blestemului care se numește lux, vanitate omenească, dacă nu le poate paraliza cu totul</i>	74
George Barițiu	<i>Meritul Asociațiunii constă în admirabila sa influență morală care o pătrunde în toate fibrele poporului nostru</i>	75
Diana Câmpan	<i>Constantin Noica – restituiri</i>	76
Diana Câmpan	<i>Aventura adevărului fără de sfârșit în cultură; Cultura – o utopie asumată</i>	77
Alexandru Dobre	<i>Asociațiunea Trasnilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român și Societatea Academică Română</i>	78
Valer Hossu	<i>Episcopul Dr. Iuliu Hossu – Trăirea în jurământul pentru sionul românesc</i>	79

Cornel Lungu	<i>Momente ale participării Sibiului la Revoluția din 1848-1849 în Transilvania. Locul și rolul Comitetului Națiunii Române</i>	80
Cornel Lungu	<i>Din legăturile “ASTREI” cu societăți academice și culturale române și străine 1861-1914</i>	81
Cornel Lungu	<i>Pașii poetului în cetate</i>	82
Ovidiu Hurduzeu	<i>Capitalismul cu conștiință și economia participativă</i>	83
Ion Bianu	<i>August Treboniu Laurian</i>	84
Ilie Moise	<i>Ilie Dăianu și spiritul Blajului</i>	85
Cornel Lungu	<i>Petiția Episcopiei Române Ortodoxe din Statele Unite ale Americii de Nord către președintele Woodrow Wilson</i>	86
Alexiu Tatu	<i>Mihai Viteazul în documentele Serviciului Județean Sibiu al Arhivelor Naționale</i>	87
Eugenia Crișan	<i>Generalul francez Berthelot și România</i>	88
Bianca Karda	<i>Odiseea plecării unor români ardeleni din județul Sibiu în America (1900-1914) reflectată în presa transilvăneană a vremii</i>	89
George Barițiu	<i>Adunarea generală a XXX-a a Asociațiunii Transilvane</i>	90
Constantin Cubleșan	<i>Mihai Eminescu – Ciclul schillerian</i>	91
Constantin Cubleșan	<i>Ion Pop Reteganul – folclorist și publicist</i>	92

Constantin Cubleșan

ION POP RETEGANUL – FOLCLORIST ȘI PUBLICIST*

Față de o anume categorie de scriitori ardeleni din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea și chiar începutul celui de al XX-lea, ce nu asigură primul raft de bibliotecă, istoria noastră literară a rămas și continuă să rămână datoare, comparativ cu o aceeași categorie de scriitori din Moldova sau din Muntenia, mult mai amplu și mai atent comentați. Nu este cazul și nici locul să analizăm acum cauzele acestei, hai să-i zicem, indolențe, destul e deocamdată de reținut doar faptul în sine. Un exemplu edificator în acest sens îl oferă scriitorul, publicistul, pedagogul și folcloristul Ion Pop Retegan, perceput și fixat într-o conștiință publică actuală mai ales în calitatea sa de culegător de folclor. E adevărat, meritele în acest domeniu i-au fost recunoscute încă din epocă; Bogdan Petriceicu Hasdeu, bunăoară, apreciindu-i inițiativa și punctând originalitatea demersului practicat, afirma într-o dezbateră academică, la 1893, că aceste “colecțiuni” ale dascălului din Reteag, “nu ni se înfățișează ca producțiuni proprii, ca poveștile lui Ion Creangă, nici nu transpiră în ele orășeanul ca în acelea ale lui Ispirescu, pentru că nu se

* Conferință prezentată în ziua de 7 iulie 2010.

aseamănă nici cu acelea ale lui Fundescu, Sbiera și alții”¹⁾, iar Vasile Alecsandri îi scria de la Paris, încă în 1888, după ce primise primele patru părți ale **Poveștilor ardelenesti din popor adunate**, tipărite la Brașov, cu o prefață a cărturarului Alexie Viciu, volume pe care le citise “cu multă plăcere”, elogiind “prețioasa culegere și publicarea ce ați întreprins”, susținându-l să-și continue activitatea, fiind încredințat că opera aceasta “estre merită a ocupa un loc însemnat în tezaurul literaturii populare”²⁾. De el și de munca lui pe acest tărâm, se interesează deopotrivă Atanasie Marian Marienescu sau J.Urban Jarnik, Andrei Bârseanu ca și Weigand etc., culegerile sale de povești, cântece sau strigături feciorești, trecând din mână în mână și făcând ediție după ediție, încă mult timp, după trecerea povestitorului pe tărâmul umbrelor. Au rămas în urma lui sumedenie de manuscrise care își așteaptă cercetătorii avizați, ca și un mare număr de articole, deloc de neglijat, risipite prin paginile multor gazete, la care a colaborat și pe care le-a redactat (*Cărțile săteanului român; Gazeta de duminică, Tribuna* ș.a.), fie de cultură, în general (*Gazeta Transilvaniei, Tetegraful român, Transilvania, Amicul familie, Luceafărul* ș.a.), fie de orientare strict didactică (*Școala românească, Foaia școlastică* ș.a.), profesiunea de *învățător de țară*, de educator, cu un cuvânt mai actual, susținând-o cu vocație și neistovită pasiune. Puțin cunoscute sunt astăzi profilurile, oarecum eseistice, consacrate *popularizării* unor scriitori și savanți români, personalități de frunte ale vieții noastre obștești, de la acea vreme, ce atestă cu prisosință un spirit critic dintre cele mai probe și mai tranșante. Dar și mai puțin cunoscute sunt povestirile și nuvele sale originale, înscrise pe linia majoră a tradiției epicii ardelenesti, în care prea

¹⁾ B.P. Hasdeu, în **Analele Academiei Române**, Debateri. Tom.XVI, pe 1893-94, p. 2722-273; 276-277

²⁾ Vasile Alecsandri, apud Iordan Datcu, îngrijitorul ediției: Ion Pop Reteganul, **Zâna apelor**, Ediție, prefață și cronologie de..., București, 1997, Biblioteca pentru toți, p. XII.

lesne se pot observa tipologii și teme prin care se înrudește direct cu Slavici, Agârbiceanu sau Liviu Rebreanu, ca un precursor pentru cei doi din urmă și ca un congener pentru cel dintâi, viața lui însuși probând veridicitatea unui intelectual rural ca Popa Tanda, spirit activ și stimulator al propășirii țăranilor din satele românești ale Ardealului, dintr-un moment al redeșteptării noastre naționale.

Ion Pop Reteganul urma - în strădania sa de a aduna, conserva și răspândi creația folclorică din Transilvania – principiul teaurizării acesteia, după rigori științifice, pe care le lansase Herder la 1778, într-un plan european de larg interes, acela văzând în producția populară o autentică ”arhivă a popoarelor”, dar mai ales se așeza pe ideea programatică a reprezentanților generației noastre pașoptiste, care cereau insistent creatorilor autohtoni să-și caute în istorie și deopotrivă în folclorul național sursele autentice de inspirație.

Înainte culegerilor realizate de Ion Pop Reteganul înregistrăm alte câteva, ce i-au stat, în bună măsură, ca puncte de reper, referențiale, cum ar fi **Proza populară**, volum datorat lui E.B.Stănescu-Arădanul, în 1860, **Literatura populară. Basmе, orații, păcălituri și ghicitori** de I.C. Fundescu, la 1867, **Legendele sau basmele românilor**, datorate lui Petre Ispirescu (1872-1874, 1876-1882), ca și **Întâmplările lui Păcală** de I.H. Hîntescu (1876), **Povești populare românești**, culese de I.G. Sbiera (1885) sau **Basmе** culese de D. Stăncescu, într-o ediție din 1885. Față de toți aceștia, care căutau, se-nțelege, a respecta în totul specificul rostirii populare, Ion Pop Reteganul arată un plus de responsabilitate în privința valorizării autenticității locale, formulând criterii de lucru, ce reprezintă, atât pentru contemporani cât și pentru urmași, un bun îndreptar metodologic, norme de lucru dezvoltate în câteva articole cu caracter teoretic: **Despre literatura populară**

tradițională³⁾, **Programa pentru adunarea materialului literaturii populare**⁴⁾, **Prefața** la culegerea sa **Trandafiri și viorele**⁵⁾ sau **Despre modul de a aduna materialul literaturii populare**⁶⁾ ș.a., stabilind astfel, la rândul său, principii pe care le va urma cu fidelitate și care marchează, la drept vorbind, personalitatea, originalitatea demersului său creator. Căci, nu încapе îndoială, orice muncă de ridicare din teren a vreunei producții orale și așezarea ei, pentru totdeauna, în pagină scrisă (cu mijloacele de înregistrare, să le spunem *primitive*, de la acea dată) comportă, fără nici un dubiu, un quantum de creativitate ce poate fi discret sau abuziv, de la caz la caz, dar oricum inerent, prin tocmai obligativitatea *colaborării* culegătorului cu autorul anonim.

Mai înainte de toate, Ion Pop Reteganul, bazându-se pe pledoariile lui George Barițiu și Grigore Siulași referitoare la *zestrea spirituală* pe care creația populară o dă comunității etnice în sânul creștinismului, cere ca acțiunea propriu-zisă de strângere a materialului folcloric să fie înțeleasă și considerată ca o îndatorire de ordin național, susținută ca atare prin toate pârghiile oficiale de care dispune statul. Nuanțând și detaliind acest deziderat, el concepea o privire integratoare, globală a tuturor acestor producții, ca parte integrantă a unei vaste și de largă gesticulație spectaculare, epopée națională (“... a aduna – spune el – toate bucățile și fragmentele literaturii noastre populare la un loc și s-o lăsăm ca moștenire < întregă > și nu < îmbucătățită >”⁷⁾). Idee care, văzută din perspectiva creatorului cult, a îmbrățișat-o și George Coșbuc, ambiționând, prin ansamblul poeziei sale, o imagine epopică a satului românesc sau, mai târziu, Pavel Dan, care și el preconiza, prin

³⁾ În *Cărțile săteanului român*, Blaj, Cartea I, an. XI, ian. 1886

⁴⁾ În *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, an. L, nr. 229, 1887

⁵⁾ v. *Trandafiri și viorele*, Ediția a II-a, 1881

⁶⁾ În *Tribuna*, Sibiu, an. VII, Nr. 120, 1890

⁷⁾ Ion Pop Reteganul, *Despre modul de a aduna materialul literaturii populare*, Ed. cit.

prozele sale, o epopee a satului transilvan, cu specificarea: de câmpie. Ion Pop Reteganul puna astfel un accent aparte pe *tezaurul sufletesc* al poporului și deopotrivă pe valoarea documentară a producției sale spirituale iar în acest sens, dincolo de toate elementele de ordin material, etnic ori istoric încorporate în discurs, tezaurul lingvistic trebuia valorificat cu precădere întucât, spunea scriitorul în același articol, “este de lipsă ca urmașilor noștri să le lăsăm o copie fidelă a limbii noastre ce o grăim azi”.

Cine va fi cât de cât atent la fidelitatea cu care Ion Pop Reteganul utilizează limba românească, în specificitatea sa de tonalități autentice ardelenesti, va avea revelația unei rostiri pitorești, de o plasticitate aparte, în care coloritul regional, cultivat cu măsură, tocmai particularizează creația populară a acestei zone.” Ileana lelei Nastasia era o fată, cât să-i cerci părechea de frumoasă ce era; nu e deci nici de mirare că era cam somnoroasă - la omul frumos îi stă bine și cam somnoros. Cele babe slabe de gură-i scosese ră vestea c-ar fi chiar lenoasă, ca toți leneșii, că ziulița îndelungată șade numai și mănâncă și cască gura după cei drumari, că numai a se găti știe... și mai știu eu câte vorbe numai scosese ră blăstămatele de babe despre Ileana lelei Nastasie? Oleacă de adevăr poate că era și-n vorbele babelor, firește nu tocmai așa cornurat, cum îl spuneau ele. Ba ce să zicem? Unii oameni răi la gură, ori că doară prieteni de-ai babelor, ori că doar dușmani de-ai Ilenei, unii oameni de-aceștia mai scorniră minciuna că lelea Nastasie ar cam netezi din când în când pe Ileana cea frumoasă și lenoasă cu câte-o despicătură de lemn, ca s-o facă harnică și bărbată, dar în zadar! Eu nu-s omul care să cred minciuni, cu deosebire despre fete frumoase, nu voi să aud pic de hulă, că și de-o aud, nu o cred” (**Toarceți, fete, c-a murit Baba Cloanța...**). Introducerea aceasta în aureola fabuloasă a basmului, ne arată iarăși o viziune proprie culegătorului care se orientează cu precădere spre acele producții populare ce fixează intriga

poveștii pe coordonatele unei realități concrete a satului contemporan, cu deschidere esențializată pe orizonturile vieții unui sat ardelenesc/românesc din totdeauna. De aceea, multe din poveștile lui Ion Pop Reteganul vor demara într-o aliură tipică de povestire, ce aduce mult cu tehnica de povestaș a lui Ion Agârbiceanu (nici el străin de filonul trăirilor ancestrale, în cadre rurale, pe aceste meleaguri), fără a deturna însă basmul popular în concepția elaborată a basmului cult. Iată, bunăoară, începutul **Poveștii lui Pahon**, în care suntem introduși în chiar necazurile intime ale unui țăran oarecare, dintr-un sat ca toate satele, ce avea “un băiat”, zice povestitorul, “vedeți dumneavoastră, băiat ca toți băieții, frumușel și sprintenel, dară și fără obrazel. Moșneagul însă nu avea nici o avere, nici o bogăție, numai inima cea bună și sufletul în oase. El începuse a slăbi, ba era slab cum e data, iară băiatul nu se prea îndemna la lucru. Odată zice bătrânul cătră băiat;/ - Mă Pahoane - că Pahon îi era numele - tu vezi bine că avere nu avem, vezi bine că numai bordeiul și vaca asta cu lapte ni-i toată averea, eu sunt slab, nu mai pot munci; du-te și te bagă undeva slugă și mai câștigi și tu baremi pentru tine; iată îți dau trei bănuți să ai de cale, tu cearcă-ți norocul prin cea lume mare”. Urmarea *povești* despre Pahon se aseamănă mult, până la un punct, cu aceea a lui Stan Pătitul, scrisă de Ion Creangă, erou păgubaș dar hâtru.

Se-nțelege că există o largă circulație a temelor folclorice, pe care le regăsim tratate cu nuanțări diferite, cu elemente de compoziție modificate, cu personaje ce se comportă diferit în situații diferite, de la o națiune la alta, de la o cultură la alta, dar pretextul ideatic rămâne același, cadrul fabulos și turnura factologică în totdeauna de amvergură supranaturală. Tocmai de aceea e interesantă urmărirea modificărilor în cadrul aceleiași teme pe aria de răspândire universală și, deopotrivă, în propria arie culturală. Variantele sunt marcate de particularitățile zonale, etnice, ale diverselor regiuni în care trăiesc

grupări ale uneia și aceleiași națiuni. Dacă vom compara poveștile culese din Moldova și Muntenia cu poveștile culese de Ion Pop Reteganul din Ardeal, ne vom da seama numaidecât de diferența atitudinală a eroilor în încercări oarecum similare – eroii basmelor, în general, sunt niște justițieri, *cavaleri rătăcitori*, porniți în largul lumii pentru a face dreptate, pentru a pedepsi pe răufăcători, pentru a proba biruința umanității în orice împrejurare -, diferență ce ține, evident, de structura psihică și caracterială a comunității din care face parte cel ce comunică basmul. Dar o face și culegătorul lui, care pune accente, mai mult sau mai puțin marcate în angajamentele eroilor, acolo unde i se pare util și normal, pentru a scoate în lumină un sens moral, etic, uman în orice caz. “Ion Pop Reteganul a intenționat să respecte autenticitatea și integritatea creațiilor folclorice”, ne spun autorii unui studiu ce prefațează prima ediție din **Amintirile unui școlar de altădată**, Ion Apostol Popescu și Serafim Duicu, pentru a adăuga imediat:”Când își face loc și intervenția culegătorului, apoi aceasta se face într-un spirit cât mai apropiat de modalitatea artistică de a nara a povestitorilor din popor⁸⁾”.

Ion Pop Reteganul este el însuși prozator și *stilizările* pe care și le îngăduie vin de obicei în sensul unei adânciri a trăirilor emoționale ale eroilor, a reliefării psihologiilor lor, fără excese dar mereu suficiente pentru a da protagoniștilor basmelor sale – culese de el – o atare dimensiune psihologică, morală, chiar fizionomică substanțială. Iată, bunăoară, când Pipăruș Petru și Florea Înflorit, din basmul cu același nume, se-ndepărtează de teritoriile primejdioase stăpânite de Muma Pădurii, făptură malefică în totul, cei doi, zice povestitorul, “se luară la drum” dar “nu mergeau ci rumoiau (scurmau, râmau – n.n., Ct. C.) locul, de gândeași că-i alungă cineva dindărăpt”, și notează apoi,

⁸⁾ Ion Pop Reteganul, **Amintirile unui școlar de altădată**. Text îngrijit, studiu introductiv și glosar de Apostol Popescu și Serafim Duicu. Editura Tineretului, București, 1969, p. 12

lapidar însă cu trimitere directă la starea lor de spirit, psihică:”bag seamă și ei, cu toate că erau viteji, știau de frică“. Asemenea observații asupra trăirilor emoționale ale eroilor nu sunt caracteristice în demersul povestitorului... tradițional, să zicem, care este preocupat exclusiv de dinamica acțiunii, a angajamentului exterior al personajelor, nu și de *frământările* lor lăuntrice. La fel se întâmplă în situația portretizărilor. Simplul povestitor nu este interesat de descripții, de detalierea frumuseții sau a urâteniei, expediind totul printr-un enunț încărcat metaforic. “Și era mândră Florica, mândră ca o scânteuță de câmp”, se spune despre eroina din același basm. Sau, în **Vizor, Craiul șerpilor**, eroina e “o fată care e foarte frumoasă, cugeți că e ruptă din soare, apoi de bună, e ca o bucată de pâine albă“. Ș.a.m.d. Când însă *intervine* prozatorul, simțind nevoia de a continua acest *portret* schematizat, imaginea frumuseții primește consistență descriptivă de o altă plasticitate. Iată cum o recomandă Păr lui Măr, din povestea **Măr și Păr**, pe frumoasa fată a împăratului:” – Dar frumoasă e fata împăratului? - întreabă Măr./ - Dar încă ce frumoasă! Parcă ar fi ruptă din soare!” Până aici *portretul* e cel... tradițional. Dar povestitorul simte nevoia să insiste în a *zugrăvi* această frumusețe. Și continuă Ion Pop Reteganul:”Nu e mai bătrână decât de vreo șase - șaptesprezece ani, cu părul galben ca de aur. Dar apoi ce bunuță de inimă are, nimeni nu știe și nici nu-și poate închipui, numai acela care a putut să vorbească vreodată cu ea”. Iar mai apoi, aceeași fată a împăratului primește contururi portretistice și mai precise:”... O fetiță de gândeai că e înger scoborât din cer. Păru-i galben, lăsat pe spate, fața-i gingașe, ochii cei vineți, buzele subțiri și roșii o ridicau peste celelalte zidiri de pe pământ”.

Aceste *intervenții* ale culegătorului și prelucrătorului Ion Pop Reteganul nu denaturază întru nimic însă linia și optica relatării povestitorului anonim căci se face în spiritul creației folclorice, pe care dascălul ardelean îl

respecta înainte de toate, având în vedere “modul de cugetare”⁹⁾, cum zice Alexie Viciu, al poporului nostru.

La fel de relevante, în acest sens, sunt *construcțiile* formulelor de început, intermediare și de final ale poveștilor, elemente specifice narațiunilor populare, pe care Ion Pop Reteganul le *măiestrește* asumându-și deplin sarcina creatorului anonim, chiar dacă pentru culegătorul nostru, lumea basmelor începe, de preferință, în bătătura gospodăriilor rurale de pe la noi și din această perspectivă se adresează ascultătorilor. “În vremurile cele bătrâne - începe povestea **Aflatul** -, când umblau ursitoarele-n lume printre oameni și le urseau soarta pe viața-ntregă, de la leagăn și până la mormânt, în acele vremuri a avut loc întâmplarea ce voiesc a vi-o povesti; fiți deci cu luare-aminte, dragii mei, că nu vă spun acum nici o poveste cu zmei și balauri, nici cu împărați și cu crai, nici cu alte năluciri ca de altădată, ci vă spun o drăguță de poveste cum o auzii la desfăcata de cucuruz de la George Găureanul, de la șchiopul din Sâncel, colo lângă Blaj, în Ardeal”.

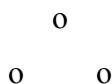
Formulele de legătură au și ele pe lângă îndemnul tradițional de a urmări povestitorul, și o notă umoristică, cu o încărcătură morală, specific dăscălescă:”... și se cam mai duse – se spune în povestea lui **Pipăruș Pătru și Florea Înflorit** -, multă lume-mpărăție, că din poveste multă este, mândră și frumoasă, s-o ascultați și d-voastră, că cine n-a asculta o-a învăța, iar cine a adormi se va hodini și povestea nu o-a ști”.

Sau, aceeași tentă moralizatoare, în finaluri:”Însuratu-s-o Toderică, ori rămas-a tot holtei? - din **Doftorul Toderăș** - Nu se știe, dar aceea știu, că la fete de împărat n-a mai umblat a peți și – de n-a murit și astăzi trăiește”. Iar în **Făt-Frumos zălogit** încheierea sună astfel:”De aici merșeră cu voie bună la

⁹⁾ Alex. Viciu, **Prefață** la **Povești ardelenesti** de Ion Pop Reteganul. Partea I, Brașov, 1888, p. III

Împăratul Galben, care încă se bucură văzându-și fata scăpată, apoi logodiră și cununară pe tineri, iar bătrânii se retraseră la domnie, împreună cu împărătesele laolaltă și puseră pe acest tânăr împărat, care fu numit Împăratul Pestriț și, de n-au murit, și azi trăiesc. Cine vrea să-i vadă, meargă, că eu nu-i opresc; eu unul însă n-oi merge, că nice nu sunt învățat a colinda pe la curți domnești și mă și prinde somnul. Noapte bună!” Etc.

Poveștile ardelenesti ale lui Ion Pop Reteganul au farmecul unei lecturi antrenante, firul povestirii fiind mereu susținut și spectaculos, dar ceea ce reiese din adâncurile lor este mereu umanismul generos, specific țaranului român ardelean, al cărui suflet îl ilustrează cu prisosință această producție epică populară. Meritul aparte al culegătorului este acela de a fi respectat în spirit *sistemul* de gândire al creației folclorice, specific ținutului, fapt ce-i și asigură, de altfel, originalitatea în șirul atâtor colecții de basme ce s-au alcătuit în timp la noi, fixând în conștiința universalității tezaurul autentic de cultură națională al românilor.

Perioada de după revoluția de la 1848, până la finele secolului al nouăsprezecelea este, în Transilvania, una de continuă concentrare și de susținută organizare a forțelor intelectuale românești în jurul ideii de afirmare națională, mai cu seamă prin cultivarea limbii și promovarea unor inițiative artistice menite a da tuturor membrilor acestei comunități din Imperiul Austro-Ungar, sentimentul trăinicieii și statorniciei etnice pe aceste pământuri, lupta politică pentru drepturile depline de afirmare fiind implicată în toate formele de manifestare vitală. De la inițierea unor societăți de lectură și asociații culturale ale *diletanților*, până la îndrumări teoretice și practice în privința

propășirii economiei rurale din satele noastre și nu mai puțin la dinamica angajamentelor atitudinale în presă, prin înființarea de numeroase publicații, în diverse localități ale ținuturilor locuite de români, totul arată, cu prisosință, o strategie națională (în cel mai curat și nobil înțeles al cuvântului), având menirea de a pregăti, treptat dar fără abateri, împlinirea dezideratului de veacuri ce se va înfăptui în decembrie 1918.

Jumătatea acestui secol, așadar, “a marcat momentul strângerii forțelor < inteligenței > românești cu preocupări literare la nivelul unui sistem de uniune de crez și de ideal”¹. Este un moment în care marile figuri ale corifeilor Școlii Ardelene au rămas în efigiile lor istorice iar personalitățile de marcă ale culturii și activismului politic de la cumpăna celor două veacuri, încă erau departe. Atmosfera vibrant militantă și organizarea programatică în acest sens stătea în seama unor intelectuali de bună calitate care și-au asumat, într-un fel sau altul, rolul unor autentici animatori, *gospodari* ai destinului națiunii. Sub acest semn se așează și inițiativa lui Iosif Vulcan, de a fonda revista *Familia* la Pesta, în 1865, a lui G. Barițiu, care înființează, în 1868, revista *Transilvania* la Sibiu și în același an a lui Al. Roman care începe editarea, la Pesta, a ziarului *Federațiunea*; în 1866 apăruse la Viena, sub conducerea lui Georgiu Popa și Vasile Grigorovitz, *Albina*, iar în șirul unor asemenea publicații se așează *Concordia* (Gherla, 1878), *Cărțile săteanului român* (Blaj, 1886), *Convorbiri pedagogice* (Pancevo, 1886), *Gazeta de duminică* (Șimleu, 1911), etc. E de reținut înființarea Asociațiunii ASTRA, la Brașov în 1861, a *Societății literar științifice a studenților români* din Viena, la 1864 (ce-și propunea “cultivarea limbii și literaturii naționale prin producerea de teme în limba română”), a *Societății pentru crearea unui fond de teatru român*, Deva

¹ Mircea Popa, Valentin Tașcu, *Istoria presei literare românești din Transilvania*. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 92

1870 ș.a.m.d. Se stimulează cultul valorilor creației populare, culegerea și publicarea de basme, poezii, cimilituri etc., al cărui principal animator în Transilvania a fost Ion Pop Reteganul, impus de altfel în această calitate între marile figuri ale folcloriștilor noștri din veacul al XIX-lea. Este o datorie sacră, spunea el, de “a aduna toate bucățile și fragmentele literaturii noastre populare la un loc și s-o lăsăm ca moștenire”. Dacă această latură a activității sale este bine cunoscută publicului de astăzi, publicistica sa literară, ca de altfel și cea pedagogică sau de popularizare a metodelor moderne de cultivare a pomilor și de organizare a culturilor agricole, a rămas într-o uitare nemeritată.

Ion Pop Reteganul, colaborator asiduu în paginile a numeroase ziare și reviste ale vremii (*Tribuna*, *Gazeta Transilvaniei*, *Convorbiri pedagogice*, *Gura satului*, *Familia*, *Foaia literară*, *Școala română*, *Gazeta poporului*, *Amicul familiei*, *Unirea*, *Foaia școlastică*, *Telegraful român* etc), la unele fiind angajat chiar în redacție, nu are, fără îndoială, amvergura dezbaterilor problematice pe care o impune un G. Barițiu, și nici mobilitatea abordărilor tematice ale lui Iosif Vulcan. Dar, foarte apropiat de sufletul și capacitatea de înțelegere a oamenilor simpli, de la coarnele plugului, cum se zicea odinioară, el a scris pe înțelesul tuturor, făcând o muncă extrem de utilă și de eficientă în propagarea unor idei menite a fixa în conștiința românilor demnitatea națională, cultul istoriei și a marilor ei personalități. În această intenție trebuie considerată publicistica sa, mai ales cea culturală, cu deosebire ciclul de portrete consacrate unor iluștri oameni de cultură (istorici, folcloriști, scriitori) din Transilvania, deopotrivă din România, ca și a unor eminenti educatori, *dascăli*, din epocă, precum și schițele monografice pe care le face unor instituții de învățământ românesc, publicate în serial, în paginile revistelor *Cărțile sateannului român* și *Convorbiri pedagogice*, în 1886.

Sub aspectul aprecierilor estetice ale operelor literare, comentariile lui Ion Pop Reteganul, desigur, sunt neînsemnate dar aceste intervenții nici nu trebuie interpretate ca niște exegeze critice, deși judecățile de valoare nu lipsesc de tot, dar ele sunt formulate de pe poziția diletantului entuziast și nu a istoricului literar pedant, pentru că, de cele mai adese ori, autorul lor se limitează la descrierea operelor, la povestirea subiectelor, apelând abundant la citate și explicitând, pentru cei mai puțin inițiați, sensurile ideatice – morale, filosofice, naționale – pe care trebuie să le descopere și să le urmărească. El face astfel un lucru lăudabil în totul, punând adesea chiar accent critic în privința delăsării și a lipsei de interes pentru cultură, pe care o constată în satele românești. “Puțini sunt din neamul nostru - scrie el în medalionul ce i-l consacră lui Petru Maior - care caută dulceața opurilor nemuritorilor uriași, a lui Maior, Șincai și Micu, foarte puțini; ba și scrierile altor scriitori mai proaspeți sunt slab sprijinite! Mergi sate întregi și nu afli o foiță, o gazetă, o revistă, o carte cumpărată de curând, pe la cărturari de-ai noștri; unii n-au mai mult decât bietul *Calendar*, din care văd umblarea vremii și terminul târgurilor, ba poate chiar și acela în limbă străină. Pe astă cale nu ne vom lumina în veci”¹. Dar, atrage atenția, cu mult reproș, asupra producțiilor literare, ce devin din ce în ce mai frecvente în epocă, lipsite de valoare artistică, mai ales de valoare educațională, pe care le condamnă, sfătuindu-și cititorii să le lase de-o parte:” Drept că se află și cărți de acelea, cari nu contribuie cu nimic la formațiunea societății, ba se află, durere!, și de acelea carile adaug foarte mult la corupțiunea societății și a moravurilor ei, cum sunt

¹ **Trei uriași: Petru Maior.** În *Cărțile săteanului român*, an. II, Cartea VIII, Blaj, 1/13 August 1886, p. 117

multe din așa numitele romane, novele și chiar poezii scandaloase, pentru cari daună că s-a aflat tipar!”¹.

El este, fără îndoială, un moralist, căutând mereu prilejul de a sfătui tinerimea română în deprinderea cititului cu folos, pentru a putea profita prin aceasta la formarea ca oameni conștienți de rostul lor în lume. În acest sens își explică și își justifică demersul său popularizator, mai mult decât exegetic, și sub acest aspect trebuie să-i apreciem intervențiile: ”Tinerilor noștri și fetițelor noastre – li se adresează Ion Pop Reteganul cu sfătoșenie părintească - cu mare sârguință le recomand să citească opurile lor (ale scriitorilor prezentați – n.n., Ct. C.), să se însuflețească de cuprinsul lor și lăsând la o parte otrăvitoarele romanuri să se pună a căuta prin literatura noastră opuri mai de valoare, din care multe făcurăm cunoscute în *Cărțile săteanului român* din acest an, și mai multe le vor ști recomanda literații noștri! Dar cetească cărți bune, și tragă folos din ele”². Îndemnul acesta e parcă un ecou heliadesc în Transilvania sfârșitului de secol 19, unde e mai multă nevoie, deocamdată, de citit decât de scris, căci prin lecturi se are în vedere, desigur, păstrarea și cultivarea limbii românești, odată cu aceasta și cunoașterea tezaurului cultural național.

Ion Pop Reteganul își alege câteva dintre marile personalități (“marii bărbați”) ale spiritualității noastre, cărora le *pictează* chipul cu măiestria unei arte eseistice naive, dar cu atât mai pitorești și mai sincere.

Ciclul se deschide în nr. 1 pe anul 1886 al revistei *Cărțile săteanului român*, cu o invocație de tip homeric, menită a însufleți, chemându-și la iluminare poporul: ”Popor român! Tu cel mai cu inima bună din toate neamurile de sub soare; tu, pe care lumea te-a poreclit: < ține-minte >, nu-ți

¹ Demetriu Cichindea. În *Cărțile săteanului român*, an. II, Cartea IV, Blaj, 1/13 Aprilie 1886, p. 49 - 50

² Dimitrie Bolintineanu . În *Cărțile săteanului român*, an. V., Cartea XII, Blaj, 1/13 Decembrie 1886, p. 184

uita de bărbații cari, deși luminați cu cele mai frumoase științe, se scoboară la tine și-ți grăiesc în limba ta și-ți scriu cartea înțelepciunii în graiul limbei tale, după a ta pricepere, ca să te lumineze”¹. Pentru Ion Pop Reteganul, ca și pentru ceilalți intelectuali ai epocii, rămâne un țel de căpetenie a operelor culte, acela de a găsi calea comunicării cu masa cititorilor simpli, pentru a putea fi înțeleși, pe de-o parte, și pentru a-i putea cultiva, pe de alta, pe aceștia, în spiritul iluminării naționale.

Primul scriitor propus publicului este Anton Pan, exemplar pentru *demonstrația* sa:”Toate lucrările sale seamănă ca ou cu ou cu anecdotele și proverbele noastre. Din ele se vede caracteristica românului de a îmbrăca chiar și cele mai serioase și instructive lucrări în umor, căci el pune mai totdeauna în luptă neghiobia cu înțelepciunea, de unde răsare fără voie umorul și satira”. Calitatea operelor acestuia o află “nu atât prin înălțimea clasică a scrierilor”, ci tocmai “prin coborârea lor jos în popor”.

După ce îi face lui Anton Pan un scurt crochiu biografic, după ce trece în revistă cele mai importante opere ale acestuia – schema alcătuirii profilului se va repeta cu fidelitate în toate celelalte *eseuri* -, Ion Pop Reteganul alege o fabulă - **Roza și spinul ei** – pe care o tipărește (Într-un soi de antologie a scrierilor tuturor celor prezentați). El atrage atenția asupra calităților literare ale operelor lui Anton Pan, vorbind despre faptul că acestea au “mult spirit”, versurile sunt “pline de învățătură și umor”, de asemenea sunt evidențiate “tendențele didactice morale”, în totul scrierile acestuia “și azi îți nutresc sufletul cu învățături”.

Pentru Ion Pop Reteganul, *finul Pepei* (De remarcat utilizarea ca motto, pentru unele din aceste portrete, versuri din Mihai Eminescu) se așează

¹ **Anton Pan.** În *Cărțile săteanului român*, an. II, Cartea I., Blaj, 1/13 Ianuarie 1886, p. 4

într-o relație de viziune artistică și de substanță literară cu Ioan Barac și Vasile Aaron, considerați ca “poeți de mare însemnătate în literatura română”.

Și Ioan Barac este prețuit, firește, pentru larga accesibilitate a opere sale: “Mai popular scriitor decât el mai că nu aflăm; la el totul e simplu, nemăiestrit, de aceea e și atât de iubit poporului nostru”¹. Atenția i se concentrează pe “frumoasa poveste românească pusă în versuri”, **Istoria preafrumosului Arghir și a preafrumoasei Elena...** pe care o consideră ca o prelucrare a unui basm românesc, intrând astfel în dispută cu Kovary Laszlo, Atanasie M. Marienescu și chiar cu Gaster, care susțin că “e tradusă de pe ungarie”. Folcloristul Ion Pop Reteganul oferă însă argumentul său – dacă nu neapărat prin demonstrația unui comentariu comparatist sau de investigație tematică - , unul de bun simț și în totul logic:”... eu cred că o poate ști (povestea, n.n., Ct. C.) Barac și fără de a o traduce, deoarece cu puțină variațiune o am și eu în vreo două povești populare. Altcum și cea ungurească poate fi luată foarte ușor din graiul mulțimei locuitorilor Ardealului și numai scrisă ungurește”, povestea fiind “pusă între miturile istorice”. De remarcant discreția, ca să nu spun precauțiunea, cu care Ion Pop Reteganul face trimiterea la folclorul românesc al “graiului mulțimii locuitorilor Ardealului”, pentru a putea evita corecția cenzurii maghiare. El nu insistă însă pe această linie, a stabilirii originii basmului, dar nu pierde ocazia de a atrage atenția asupra însemnătății culegerilor de folclor, atât de prețuite pretutindeni și de care cultura română avea nevoie, la ora aceea, cu prioritate, în speță cea din Transilvania, discursul său fiind astfel în nota programului **Daciei literare**:”Era o vreme, până mai ieri alaltăieri, când poveștile poporului erau disprețuite, căci nu se mai gândea nime, că doară ele ar fi ceva de seamă, de

¹ **Ioan Barac.** În *Cărțile săteanului român*, an. II, Cartea II, Blaj, 1/13 Februarie 1886, p. 7-26

ceva folos; ele erau privite numai ca niște închipuiri copilărești; azi însă, după ce oamenii de carte venură la convingerea că literatura așa numită clasică fără literatura populară nu poate să existe, ba nu poate nici să se formeze; azi, bucățile literaturii populare încep a fi nu numai băgate în seamă, ci chiar de aproape prețuite de oamenii cu mintea la loc; azi se pune seama pe producțiile literaturii populare, se pune seama și se adună bărbătește de unde numai se capătă și se dau în mâna bărbaților celor învățați, cari apoi scot din ele lucruri minunate. Au băgat adică, oamenii cei în adevăr învățați, de seamă că fantasia cea copilărească a poporului e o mare nemărginită, care e plină de comori foarte scumpe pentru știință“. Și, mai departe:”Fantasia poporului nostru încă nu e lipsită de comori; ea a produs povestile cele multe și frumoase, cu : crai, împărați, zmei, draci, strâmbă-lemne, sfarmă-piatră, clatină-munții, fuge-iute, buturuga, făt-frumos, zâne, priculici, strigoi ș.a. de cari aude omul cu deosebire la moară, la șezătoare, în prohod și la desfăcatul de cucuruz, toamna, precum și în serile cele lungi de iarnă“.

Ion Pop Reteganul prezintă în rezumat povestea lui Arghir și a Elenei, avertizându-și cititorii că e *de cetit* “mai întâi povestea, apoi să ne gândim oleacă asupra ei”. Comentatorul citează cu generozitate din poema lui Barac, tocmai pentru a ilustra convingător frumoasa mlădiere a graiului în versuri *meșteșugite*, insistând asupra factologicului, tocmai pentru că alegoriei basmului i se acordă în final o discuție aparte. Mai întâi se referă la *interpretarea istorică* pe care o dau unii cercetători, “adecă de a se înțelege sub Arghir Traia, sub Elena cea cu părul de aur Dacia cu minele (băile) ei de aur. Mărul de aur – darea ce o plătiră romanii sub Domițian lui Decebal, regele dacilor; pierirea mărului - ștergerea dării; și sub pribegiile și necazurile lui Arghir – luptele și greutățile lui Traian până a cuprins Dacia”. Culegătorul de folclor care este Ion Pop Reteganul, nu pare câștigat de o asemenea ideatică a

poemului, ce i se pare forțată, optând pentru o interpretare “din punct de vedere filosofic”, așa cum propunea “prof. în România”, Dr. Petre Dulfu. El atrage astfel atenția că *povestea lui Arghir și Elena* “este cea mai poetică și mai perfectă alegorie a vieții omenești în genere, în care sub Arghir se înțelege tot omul; sub Elena – fericirea, ce se arată la toți prin visurile de aur ale tinereților, și după care în zadar alergăm pe acest pământ”. Desigur, interpretări ulterioare ale istoricilor noștri literari sunt mai *profesioniste*, mai profund aplicate la conținutul ideatic al poemului și la frumusețea versificației lui Barac, dar pentru cultura de masă a Transilvaniei la ora când scria Ion Pop Reteganul, era de preț tocmai discursul acesta hermeneutic într-un registru analitic ușor accesibil. Comentatorul este atent în a sublinia pe lângă frumusețea artistică a poemului, învățătura sa morală și chiar estetică, utilizând un discurs de povestaș, mai mult decât unul exegetic, cu care știe bine că vine în directă corespondență cu nivelul de pregătire intelectuală a masei largi de cititori rurali și cu disponibilitățile lui afective:”... unde-ți trebuie mai frumoasă oglindire a vieții noastre? Au nu suntem și noi siliți a părăsi odată casa părintească, cu inima plină de durere; căci acolo, numai acolo, fie fost aceasta numai un bordei, numai în leagănul aceleia am gustat fericire, care aici sub soare nu o vom afla mai mult, chiar să umblăm cu opinci de fier până toate s-or roade!/ Ba se întâmplă uneori că ajungem ținta după care umblăm atâta vreme, dar oare atunci suntem apoi fericiți după cum speram?... Nici decât! Un simț de neîndestulare născut în inima noastră, apoi viclenia și pisma oamenilor răi, nu ne lasă niciodată să putem gusta deplin dulceața fericirii ce ni o am câștigat cu atâtea sudori și chiar lacrimi. Intrăm în raiul fericirii noastre și tot nu suntem fericiți. Intrăm în grădina Elenei; ea vine la noi, ne îmbrățează, ne sărută, dar noi dormim și nu putem nici baremi să-i vedem fața. Numai după ce ne părăsește iar, știm că ne-a cercetat”.

Pe Vasile Aron îl vede într-o lumină oarecum de damnat, cu un destin ce sugerează destinul biblicului Osea, căruia Dumnezeu i-a rânduit să trăiască și să se chinuiască alături de o femeie netrebnică. Ion Pop Reteganul, prezentând viața cărturarului ardelean, ne spune că a avut “nesocotința de a se însura cu femeie de alt neam, de altă lege, streină de limbă“, care prin “reaua ei creștere amări zilele lui Vasile Aron” și “până la urmă-l băgă și în groapă“. Așa că, trăind “rău în casă cu nevasta, nu avea pace în familie și deci fu silit oareșcum a-și căuta mângâiere în lucrul cel mai frumos, pentru care avea adevărat talent, în poezie”. E, dacă nu forțăm prea mult înțelesul comentariului, o notă de *psihanaliză*, de motivație în plan sufletesc a universului și a registrului poeziei lui Vasile Aron. Monografistul său remarcă acestuia “scrisul foarte frumos, bine și potrivit firei românului și gradului de cultură al românilor de pe vremea lui”, afirmând că “națiunea română și-a îndulcit sufletul cetind scrierile aceluia, ce a trăit tot cu amar”. E aici o subtilă, discretă analogie cu soarta, în general, a românilor din Transilvania, care trebuiau să-și ducă traiul alături de cei ce nu erau de o limbă și de o religie cu ei, și alături de care erau nevoiți să suporte presiuni nefaste. Poetul, scriind în “limba cea dulce” românească, se ilustrează semnificativ în **Patima și moartea domnului și mântuitorului nostru** Isus Christos. Abordând pe larg ideatica pomului, într-o analiză descriptivă a acestuia, Ion Pop Reteganul nu pierde prilejul pentru a se adresa cititorilor ca un veritabil moralist:”Vai! dacă nu am cunoaște glasul mântuitorului, care limpede ne spune că: pentru binele obștesc trebuie să jertfim binele nostru privat; atunci nu unul fiecarele am umbla numai a trage focul la oala noastră, ci unul fiecarele am pune mai presus bunul obștesc, decât pe al nostru. Dar eroii (vitejii), care să se dea pe sine pradă pentru omenire sunt rari în zilele noastre, iar tuturor eroilor Christos le poate servi drept model”. Iar mai departe, căutând o privire asupra stării

destinale a națiunii sale, nu se poate opri a nu aduce un cuvânt de mustrare:”Vai! precum pierderea Mântuitorului lumii un Iuda s-a aflat nemilos, așa și tu neamul meu românesc, în multe rânduri avut-ai câte un Iuda, care ți-a făcut mai mare rău decât chiar vrășmașii tăi. Și nici poate fi altfel; toporul cel mai ager din lume, fie chiar și în mâna unui uriaș, nu e în stare să doboare pădurea, dar îndată ce toporul capătă o codoriște de lemn, iată că unul din fiii pădurii ajută toporul – pădurea se culcă jos cu groază¹. Sunt comentarii eseistice, fără îndoială, ce au ca scop educația păturilor de jos ale națiunii, vorbindu-le acestora în pilde pe înțeleșul lor și căutând a-i educa mai mult decât a-i iniția în rafinamente de apreciere estetică a paginilor literare prezentate. El nu ezită nici o clipă în a-i îndemna la lectură, deslușindu-le, tot așa, ca într-o poveste înșirată în serile de clacă, despre rostul și însemnătatea literaturii pentru cultura unei națiuni, explicând-o astfel:” Despre literatură se zice că este răspicațiunea societății – atrage el atenția, comentând scrierile lui D. Țichindeal – Tot așa și scriitorul este nu numai membru al unei societăți dar și un individ singuratic (Adică o individualitatea, vrea să spună - n.n., Ct. C.). Deci, orice scriere oglindește nu numai societatea, dar totodată și individualitatea autorului ei. Scriitorul cu sentimente nu ne înfățișează numai societatea sa așa precum se află ea, ci ne o pune înaintea ochilor așa precum ar trebui să fie, precum adecă și-o are el în minte. Dacă oricare carte ar fi numai înfățișarea societății, cum se află ea în faptă, atunci am fi nevoiți a zice că *lucrările literare* nu contribuie nimic la îndreptarea, perfecționarea și civilizarea societăților omenești”. E aici o anume teoretizare a actului creației, a raportului dintre realitatea obiectivă și realitatea subiectivă, a relației dintre particular și general, între scriitor și societatea pe care o zugrăvește, totul însă

¹ Vasile Aron și operele sale. În *Cărțile săteanului român*, an. II, Cartea III, Blaj, 1/13 Aprilie 1886, p. 33 - 42

într-o formulare *diletantă*, de dascăl de țară, așa cum de fapt Ion Pop Reteganul a fost.

Spirit analist el insistă asupra funcției educative a creației literare, fără de care valoarea acesteia este cu totul scăzută:”Drept că se află și cărți de acelea, cari nu contribuiesc nimic la formarea societății, ba se află, durere, și de acelea cari adaugă foarte mult la corupțiunea societății și a moravurilor ei, cum sunt multe din așa numitele romane, novele și chiar poesii scandaloase pentru cari daună că s-a aflat tiparul”¹. Nu se știe însă la care anume romane sau poezii “scandaloase” se referă, căci nu le numește, în schimb recomandă cu toată căldura fabulele lui D. Țichindeal, autor în care vede un “apostol al românismului” căci “văzând Cichindeal proasta stare de lucruri ce se ivise între românii din Ardeal și părțile ungurene prin ruperea în uniți și neuniți, se simțea oareșcumva silit să pășească ca ingerul împăcător între frații de sânge cari din < *oarba neștiință / bazată pe credință* > nu se mai uită cu ochi buni unii la alții”. El spune, așadar, în scrierile sale “adevărul verde, cum l-a lăsat Dumnezeu”. Pentru aceasta “el întrebuișcă toate mijloacele iertate, ce-i stăteau în putință, prin cari i se părea că va ajunge la acest scop înalt și binefcător”. Utilizând formula fabulei (**Fabule**, 1814), Țichindeal satirizează moravurile societății în nădejdea îndreptării lor într-o însănătoșirea “moralității și naționalității”, recomandând citirea, mai ales, a *învățăturilor* (morală) fabulelor sale, adesea mult mai ample decât fabula însăși.

Celor trei corifei ai Școlii Ardelene, Șincai, Maior și Samil Micu Clain, le acordă o atenție aparte, socotindu-i a fi “trei uriași” ai spiritualității, ai națiunii române, “luceferi pe ceriul înnorat al românismului”. În fiecare dintre portretele acestora insistă pe larg asupra biografiilor lor, de adevărați martiri,

¹ Demetriu Cichindeal. În *Cărțile săteanului român*, an. II, Cartea IV, Blaj, 1/13 Aprilie 1886, p. 49 - 53

care și-au închinat viața culturii și afirmării naționalității române prin scrierile lor, prin activitatea obștească în care s-au angajat. “Și au fost uriași – spune Ion Pop Reteganul – cu duhul, cu sufletul, uneori cu puterile sufletești, uriași cu mintea, înțelepciunea, ei au fost mai uriași decât toți uriașii din povești”¹.

Gheorghe Șincai i se înfățișează ca un veritabil martir al neamului, cărturar strălucit, “unul din cei mai geniali scriitori ai epocii de renaștere”. Înfațișându-i *faptele* și urmărindu-i viața, Ion Pop Reteganul îi deplânge soarta ingrată:”... el este cu atât mai mult mare cu cât a avut a se lupta cu cele mai mari neajunsuri. Închipuiască-și oricine: să învețe cineva carte, dar multă carte, ca Șincai, apoi să lucre în toată viața pentru neamul său, iar în urmă să moară pe ulițe, pe sub garduri! Oh! Lume, lume ești deșartă...” Comentariul patetic este, dincolo de descrierea operei, mai cu seamă indignat de ingratitudea oficialităților conaționale din Blaj, condamându-l pe episcopul Bob, care “cu inima împietrită” îl trimite pe tânărul Șincai, “acuzat de revoluționarism”, în “temnițele din Aiud”, de unde iese însă ca nevinovat, după judecată, dar trebuind a lua drumul exilului: “Atunci plecă din Blaj plin de mâhnire, plecă din acel Blaj unde compusese el multe cărți de școală și (...) unde înființase atâtea școli; el singur trebui să iasă gol și flămând din Blaj, care sătura mulțime mare de lipșiți; numai el nu fu vrednic să se sature din fărâmiturile ce cădeau de la masa celor mai norocoși, numai el, oh!, numai Șincai nu afla adăpost nicăiri, pare că el ar fi fost Jidovul rătăcitor care nu voi să dea apă Mântuitorului când suia pe Golgota. Numai el nu căpătă o mică fărâmitură de pâine în Blajul cel atât de avut în bucate (...) Oh, numai Șincai trebui să meargă flămând de la cea mai avută cetate românească”. Verbul lui

¹ **Trei uriași.** În *Cărțile săteanului român*, an. II, Cartea VI, Blaj 1/13 Iunie 1886, p. 81. În numărul următor, Cartea VII, 1/13 Iulie, p. 97-101, aflăm comentariul la George Șincai, pentru ca în Cartea VIII, 1/13 August, p. 113 – 118, să publice medalionul consacrat lui Petru Maior.

Ion Pop Reteganul este acuzator și plin de indignare, căci meritele ce i le reliefează lui Șincai sunt cu adevărat esențiale pentru ființa națională a românilor, nu mai puțin în privința cultivării limbii ("... puternică și variată cum era geniul lui Șincai, este și limba lui: simplă și naturală, dar scurtă /vrea să spună: concisă - n.n., Ct. C./, îndrăzneță și viguroasă").

Cel de al treilea *luceafăr* este Petru Maior, care și el a fost animat de "o idee, un gând (...) un dor", *alergând* spre un singur scop, "fericirea nației române". Prin acea monumentală **Istoria pentru începutul românilor în Dacia**, zice Ion Pop Reteganul, "românitatea originii și limbii noastre se adevărează". Dar insistă mai mult asupra cărții de predici, **Didachii**, a acestuia, tipărită la Buda în 1809, întrucât "bine vedea că preoții noștri cei mai mulți sunt numai cu puțină învățătură, iar și cei cu învățătură mai multișoară siliți sunt să-și câștige hrana vieții cu lucrul mâinilor, asudând la câmp de luni dimineața până sâmbăta seara, și deci nu pot, sau nu au timp, să se pregătească cu predici potrivite pentru credincioși, deci el le dădu predicile gata, cât aceia numai să le cetească creștinilor". Iată și o pertinentă observație de sociolog, privind starea materială a intelectualității rurale românești din Transilvania sfârșitului de secol 18. E și un bun prilej pentru Ion Pop Reteganul de a face un îndemn la educarea și cultivarea cu grijă a generațiilor tinere căci "viitorul nostru ni-l croim după cum ne creștem pruncii - de adevărata lor creștere să ne îngrijim, să facem școli bune, dar școli românești, naționale, în ele să ne aducem dascăli luminați, să-i plătim omenește, ca să poată sta de lucru și să ne învețe pruncii cât numai se poate mai bine, dar să ni-i învețe în frumoasa noastră limbă (...) în dulcele, frumosul și priceputul grai al manei". Pledoaria lui Ion Pop Reteganul pentru citirea și răspândirea cărții este elocventă pentru tocmai *politica* de menținere și afirmare neostenită a ființei naționale românești într-un context istoric de opresiune și deznaționalizare: "Dacă va

intra omul prin cele mai multe case ale cărturarilor noștri de la sate, dacă va vedea lipsa de cărți și ziare, va zice cu drept cuvânt: acești oameni iubitori de învățătură nu sunt și nu pot fi deoarece cine iubește un lucru, are unelte cu care să-l poată face; cine iubește cartea, are cărți”.

Publicistica de acest tip a lui Ion Pop Reteganul este una, fără îndoială, dirijată în scopul de a propaga valorile naționale, de a ține treaz interesul românilor pentru istoria și limba lor, pentru a impune astfel în lume conștiința unei seminții puternice și vii:”Să ne învățăm copiii și nepții a vorbi cu respect despre cei ce au scris istoria neamului nostru, să onoreze memoria lui Micu, Șincai și Petru Maior, căci de nu erau ei, poate nici azi n-am fi cunoscuți lumii!”

În serialul portretelor pe care Ion Pop Reteganul le consacră unor personalități de seamă ale culturii românești din Transilvania, mai adaugă încă și altele, prezentându-i cititorilor revistei, după Anton Pan, pe Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu și C.A. Rosetti, căutând astfel a da o perspectivă de cuprindere, în ansamblul său, a întregii culturi naționale, ca un tot unitar, pe de-o parte, dar și popularizând, pe de alta, viețile și operele acestora, păturilor de cititori români din Imperiul Austro-Ungar.

Vasile Alecsandri este prezentat, mai cu seamă, ca autor al **Cântecului ginteii latine**, o “prea frumoasă poezie” ce ar trebui, datorită substanței sale ideatice, a o “învăța de-a rostul tot românul”¹. Urmărind evoluția creației lui Vasile Alecsandri, în strânsă relație cu biografia poetului, Ion Pop Reteganul citează în întregime poezia **Steluța**, “prea frumoasă” și ea, închinată memoriei *domniței* Elena, fiica lui C. Negri, pe care a iubit-o profund, dar care “răpită

¹ Vasile Alecsandri. În *Cărțile săteanului român*, an. II, cartea IX, Blaj, 1/13 Septembrie 1886, p. 129 - 135

fiind din numărul celor vii de nemiloasa moarte”, i-a pricinuit acestuia o imensă durere.

Relatând despre exilul impus poetului după înfrângerea revoluției de la 1848, comentatorul se oprește asupra poeziei **Adio Moldovei** și, desigur, nu se putea să nu puncteze, ca pe o cotă de mare angajament național, **Hora Unirii**. Desigur, nu-i putea scăpa folcloristului, faptul că Vasile Alecsandri a adunat “poesii populare din graiul țăranilor și țăranșilor noastre române” pe care “le prelucra pe cele mai multe”, “scoțând la iveală” volumul **Balade și cântări populare**, în 1855, pe care mai apoi “le scoase și în traducere franțiozească, ca prin aceea cunoscuți să ne facă francezilor, adică celui mai luminat popor de sub soare, care e neam cu noi români”. Există în toate aceste comentarii, multă naivitate sinceră, alături de o candoare a receptării sentimentale, ce fac, la urma urmelor, farmecul aparte judecăților de valoare, exprimate nu de un critic literar ci, mai degrabă, de un autentic degustător de frumos.

Dimitrie Bolintineanu este și el prețuit și recomandat lectorilor mai cu seamă ca un bard național ce a fixat, în ample poeme epice, momente de strălucită vitejie din istoria neamului, cum este poema **Cea din urmă noapte a lui Mihai cel Mare**, “așa de parc-ți vine necazul de ce n-ai avut norocul să iei parte în șirurile învingătorilor”. De aceea, “tinerilor noștri și fetițelor noastre - închie Ion Pop Reteganul – cu mare sârguință le recomand să citească opurile, să se însuflească de cuprinsul lor și (...) să se pună a căuta prin literatura noastră opere de valoare”, să “lase alte lucruri netrebnice la o parte și să cetească, dar să cetească cărți bune și să tragă folos din ele”.

Pentru C.A. Rosetti, căruia îi consacră un medalion, la moartea acestuia, survenită în aprilie 1885¹, “libertatea e o pasiune și patria un cult”, citând din “mult exprimătoriu testament” al acestuia:”Am luptat cu tărie

¹ **Viața lui Constantin A. Rosetti**. În *Cărțile săteanului român*, iunie 1885, p. 82 - 85

pentru naționalitate și pentru libertate, dară fără cea mai mică ură pentru nimeni. Rog dară ca cei pe cari i-am combătut să mă ierte dacă aspru am fost în luptă, asigurându-i că nu ura ci iubirea m-a făcut să combat”.

Locul cel mai important în suita medalioanelor îl ocupă figura pașoptistului Andrei Mureșanu, autorul aceluși solemn imn al deșteptării naționale, “perla musei sale, neperitorul său < **Deșteaptă-te Române** >” pentru care poetul este considerat de către toată lumea, din Transilvania aceluși timp (și nu doar) drept *profetul* neamului. Poetul este evocat în două articole. Odată în *Amicul familiei* din Gherla și apoi, mai amplu, în cadrul serialului din *Cărțile săteanului român*. Demersul nu este nici acum unul exegetic asupra operei, ci unul de abordare tematică, interesat fiind a pune în evidență valoarea ideatică a acestei opere. “În vremile cele mai grele – scrie Ion Pop Reteganul - , în anii deșteptării neamurilor, a avut și națiunea un iubit fiu, care nu înceta a o învăța în limba cea mai îngerească a poeziei și din inima în adevăr binevoitoare; el spunea națiunii tot ce avea mai bun ori rău, frumos sau urât, de lăudat sau de condamnat; el spunea chiar viitorul neamului său: era proorocul neamului! Acesta fu Andrei Mureșanu, care cu vocea lui scutură lanțul robiei, cu mâna cea amorțită rupe zalele ce ne leagă de glie, la a cărui glas nu numai oamenii dar pietrele chiar sta să vie, cu cântecul lui scotea durerea și din sânul munților, brazilor le proorocește ce soarte îi așteaptă; el fu preotul deșteptării noastre, el fu profetul nostru! El sufletul nostru!”¹ Textul encomiastic este, în prima sa parte, o parafrază după versurile lui Eminescu din **Epigonii**, semn de prețuire și cunoaștere, de circulație a creației lirice eminesciene în spațiul transilvan. Aprecierea ce o face, fără echivoc, privind poezia lui Andrei Mureșanu, privește limba și tonalitatea:”... poeziile lui sunt

¹ **Andrei Mureșanu**. În *Cărțile săteanului român*, an. II, Cartea V, Blaj, 1/13 Mai 1996, p. 65 - 72

jalnice, scoase din fundul inimii, iar ce e scos din inimă, la inimă intră; apoi limba cea dulce și curată în care a scris el încă-i măresc lucrarea”. Sunt versuri “electrisatoare” ce înflăcăreză “copilandri la sentimente de eroism și de abnegațiune”¹. Ion Pop Reteganul insistă apoi asupra schimbării diapazonului acestei creații, după înfrângerea revoluției, când însuși omul Andrei Mureșanu apare ca unul istovit, copleșit de nevoi și de durere, ce va fi, în cele din urmă doborât, după suferințele unei perfide boli psihice. Comentatorul oferă aici o explicație de natură oarecum afectivă, acestei boli, pe care istoria literară ar trebui s-o aibă totuși în vedere, boală văzută nu atât ca o scuză cât ca un tribut pe care bardul revoluției transilvane a trebuit să-l plătească propriilor slăbiciuni:”... versurile făcute mai pe urmă, sub influența pozițiunii sale celei schimbate – din profesor se făcuse funcționar cesaro-regal - și sub înrâurirea destrămoare a grijelor casnice, a necazurilor vieții, se depărtează de geniul său, începând a face la poeme de ocaziune, izvorâte nu din sentiment poetic și genial ci din dorința de a place mai marilor săi. Așa a voit ursita românilor ca acest geniu, după ce a scos acea sublimă scânteie, care va încălzi și înălța totdeauna sufletul românului – să se abureze mai întâi, apoi să se întunece din ce în ce tot mai mult, căzând apoi în noaptea cumplită a nebuniei!”² Alăturându-l lui Avram Iancu, comentatorul constată și asemănarea destinală a acestora. “Unii ziceau că de la moartea unei fiice nu mai avu zi bună; alții credeau că doară nu ar fi trăit chiar regulat, unii susțineau că certele confesionale (dintre uniți și neuniți) îl amărâra atât de tare cât și pe patul morții nu-l lăsară în pace. Se poate că și aceste cauze aduseră câte ceva venin, dar adevărata cauză (pricină) e de a se căuta altundeva; ce a amărât sufletul lui Iancu, aceea a amărât și pe Andrei Mureșanu (...) Da, sângele românilor

¹ Andrei Mureșanu. În *Amicul familiei*, an. X, Nr. 2, Gherla, 15/15 ianuarie 1886, p. 16 - 17

² Idem.

nevinovați cursese cu nădejdea că răul se va curma; acel sânge cerea răsplătire dreaptă - dar fu plătit numai cu vorbe; și fiindcă răsplata nu urmă în faptă, în ființă, Mureșanu era mâhnit peste măsură, ca și Iancu, până în urmă și unul și altul muriră nebuni de supărare că nu văd fericirea neamului lor”¹.

Publicistica literară a lui Ion Pop Reteganul, risipită prin numeroase pagini ale publicațiilor transilvănene de la acea vreme, pusă în lumină, dă o altă dimensiune personalității acestui intelectual român de cea mai bună calitate, eminent folclorist, culegător neostenit de producții din creația populară, dascăl și pedagog cu inițiative în totul notabile, prin modernitatea metodei de predare a cunoștințelor, îndrumător pragmatic în organizarea economiei agrare și horticole în satele românești tradiționale. Publicistica lui, practică cu pasiune și abnegație întru stimularea interesului populației pentru lectură și mai cu seamă în cultul păstrării și cinstirii valorilor culturale naționale, e una oarecum distinctă în peisajul revuistic al provinciei. Articolele sale, marcate de o anume sfătoșenie înțeleaptă, construite într-un discurs popular, cu tentă lingvistică frumos ardelenescă, au mereu o ținută aleasă, educativă, naționalistă, vădită. Dar au și deschiderea culturală, de factură eseistică, după cum am putea-o numi astăzi, ce trezește interesul literar de necontestat.

Portretele pe care le scrie, în ideea de popularizare a unor personalități ale spiritualității românești, înainte de toate (La care se pot adăuga alte serii de portrete ce au în vedere personalități culturale și mai ales ale învățământului din epocă, precum Cosma Anca, dascăl năsăudean cu studii la Praga, Vasile Petri, de asemenea “învățător” emerit, și el absolvent al unor institute de specialitate pragheze, Basiliu Mureșianu, pregătit la școlile pedagogice din Ungaria, George Radu Melidon, unul dintre “cei mai zeloși bărbați de școală a

¹ Andrei Mureșanu. În *Cărțile săteanului român*, loc. cit.

României”, trecut prin “școalele cele mari ale Europei apusene”, profesor la Școla normală “Carol I” din București, Vasile V. Borgovanul, profesor la Gherla, cu studii la Viena, D. R. Codrescu, asemenea *dascăl* în București – toate portretele fiind publicate în 1866 în *Convorbiri pedagogice*, dar și schițele monografice ale școlilor din Blaj, Năsăud etc, publicate în aceeași revistă) pot fi considerate în ordinea istoriei literare și ca niște fișe bio-bibliografice în care cercetătorul actual poate afla sugestii, dacă nu neaparat interpretări propriu-zise, pentru o mai bună înțelegere a stării de fapt culturale din Transilvania mijlocului și sfârșitului de secol 19, ele constituind astăzi o mărturie interesantă asupra limbii și limbajului presei (“Aspectul lingvistic /.../ se caracterizează prin uzul ortografiei etimologizante de nuanță cipariană și prin prețiozitatea vocabularului. Cu toate acestea se remarcă un bun simț în alegerea expresiilor, în formularea sintactică a textelor”¹) și nu doar al presei, dintr-o epocă în care se puneau temeliile strategice ale dobândirii suveranității naționale.

Ion Pop Reteganul a jucat în epoca sa rolul unei personalități mult mai complexe decât a fost perceput îndeobște, mai apoi, ca folclorist (eminent, fără îndoială) și aducerea în lumina tiparului azi a bogatei sale publicistici (evident, într-o selecție riguroasă), reeditarea prozei literare – nuvele, schițe, povestiri ce își află o bună consonanță cu proza unor Al. Ciura sau Ion Agârbiceanu, de mai târziu; și aceasta promovată cu un ochi critic neconcesiv -, precum și a atâtor pagini memorialistice rămase încă în voluminoasa arhivă, necercetată corespunzător până în prezent, ar însemna un act recuperator, de mai dreaptă evaluare a scriitorului, în scara valorilor naționale, ale unei istorii literare ce necesită, oricum, azi o substanțială revizuire. Demersul pe care l-am întreprins

¹ Mircea Popa, Valentin Tașcu, op. cit., p. 99

acum se dorește un început în acest sens și sperăm că nu va rămâne fără ecou în rândurile noilor generații de cercetători ai trecutului nostru cultural-literar.